

Илијана Р. Чутура

Универзитет у Крагујевцу

Педагошки факултет у Јагодини

Катедра за филолошке науке

УДК: 371.671:811.112.2(497.5)“1950/2010“(049.32)

ИД БРОЈ: 188150796

Примљен: 1.8.2011.

Прихваћен: 10.10.2011.

КУЛТУРА У УЏБЕНИКУ И УЏБЕНИК У КУЛТУРИ

Ana Petravić, *Udžbenik stranog jezika kao mjesto susreta kultura – slike stranoga i vlastitoga u hrvatskim udžbenicima njemačkog jezika*, Školska knjiga – Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Zagreb 2010.

Монографија *Уџбеник страниг језика као мјесто сусрета култура* аутора Ане Петравић односи се првенствено на анализу основношколских уџбеника немачког језика коришћених у Хрватској од 1950. до данас.¹ Ова одлика монографије истакнута је у њеном поднаслову. Генерализујући и систематизујући резултате анализе о уџбеничким садржајима у области цивилизације и културе циљног језика, ауторка их чини применљивим и на уџбенике страних језика уопште. Додатно, у књизи је спроведена и анализа „властитога“, односно слика културе ученика који уче страни језик, као и анализа међуодноса двеју култура.

Слике „страног“ и „властитога“ могуће је, како ауторка наводи, посматрати на више нивоа. Тако су односи *власитише*, *уџбеничке* и *реалистичке* слике „сопствене“ и „стране“ културе преплетени на прилично комплексан начин у настави и уџбеницима. А те се слике структурирају под утицајем разних чинилаца: општих друштвених, педагошких, материјалних, институционалних, курикуларних и сл. Ови чиниоци – како најшири друштвено-политички услови тако и педагошки концепти, односно владајуће дидактичке парадигме – увек имају „корен у нашем властитом свету“:

Es gibt offenbar keine „objektive“ oder „wertneutrale“ Darstellung der Landeskunde des Zielsprachenlandes im Fremdsprachenunterricht. Die Auswahl, Gewichtung und Perspektivierung der Unterrichtsinhalte ist immer dominiert von – veränderbaren – übergreifenden gesellschaftlich-politischen bzw. Pädagogischen Leitvorstellungen, deren Wurzeln in unserer eigenen Welt verankert sind.

(Neuner 1999, prema: Petravić 2010: 12)

Монографија доследно прати идеју да „тврђња да на `слике` ученика о другим земљама можда јаче утјечу уџбеници језика неголи уџбеници пови-

¹ Најновији анализирани уџбеници објављени су 2007.

јести и земљописа није више оригинална“ (Вугам 1993, према: Петравић 2010: 14). На овим основама, монографија је структурирана као опсежна (обима 390 страна) истраживачка студија доследне концепције.

Књига се састоји из следећих поглавља: (1.) *Увод*, (2.) *Истираживање слика стираноја и власишијоја у уџбеницима стираних језика*, (3.) *Чимбеници стируктурирања слика стираноја и власишијоја*, (4.) *Уџбеници њемачкој језика за основну школу од ѿловице 20. сти.* (5.) *Методолоија истираживања*, (6.) *Слике стираноја и власишијоја у основношколским уџбеницима њемачкој језика*, (7.) *Закључак*. Опремљена је и садржајем, листом референци, Додатком и кратком белешком о аутору. Литература је подељена у три групе: примарну, коју чине уџбеници и наставни материјал, документе (поређане хронолошким редом), и секундарну (цитирану и консултовану) литературу. Посебно истичемо веома богату листу литературе коју ауторка сврстава у секундарну, што је резултат подробне анализе претходних истраживања у области којом се монографија бави, као и обухватног укључивања теоријских глотодидактичких и културолошких концепата. *Догашак* садржи илустрације закључака проведене анализе, односно поједине стране из уџбеничких комплета и серија (хронолошки датих по деценијама друге половине 20. века) које приказују културу појединих земаља (и савезних република): Аустрија (Беч и Бургенланд), Швајцарска, Немачка, али и начин презентовања одређених културолошких тема (музика, с посебним освртом на Моцартово стваралаштво).

Како се већ из садржаја да уочити, монографија је компонована као емпиријска студија са опсежним теоријским прегледом. И увид у претходна истраживања на овом пољу излази изван оквира уског сагледавања заступљености културе у уџбеницима само једног страног језика. Тако ауторка даје занимљиве податке из истраживања уџбеника других страних језика. Један од примера представљају систематска истраживања слике Немачке у уџбеницима немачког као страног језика који су се користили у другим земљама. Немачки експерти анализирали су садржаје уџбеника првенствено у оним земљама са којима је Немачка (била) у некој врсти културолошке и језичке конкуренције – Енглеској и Француској – закључивши да се слика Немачке разликује у првим деценијама после Другог светског рата и после тога, с обзиром на политичке односе. Наиме, док су ранији уџбенички текстови и илустрације фаворизовали књижевну, уметничку и историјску област, аутори се у уџбеничким комплетима после Другог светског рата окрећу пасторалним сликама из даље прошлости, вероватно са намером да избегну табуизирану слику Немачке из тада блиске историје. У каснијој фази, као доминанта садржаја враћа се поглед у актуелно доба, тако да се почетком осамдесетих година у уџбеницима Немачка одсликава као „друштво слободног времена и рај за одмор енглеских туриста“ (24).²

² У даљем тексту број у загради без других ознака представља број стране књиге која је тема овог приказа.

Ауторка додаје још један битан аспект који ће пратити: поделу на Источну и Западну Немачку, али и бројне примере везане за Аустрију и Швајцарску, што проистиче из чињенице да се ради о настави језика који не подразумева само једну циљну културу и, што је још сложенији проблем, постојање дивергентног односа према појединим циљним културама (укључујући друштвено-политичко уређење и специфичности историјског тренутка). Тиме се однос према циљној култури мултипликује, прерастајући после распада Југославије и у комплексност односа према „властитом“ које се редефинише и друкчије идентификује.

У поглављу *Чимбеници сѝрукѝурирања слика сѝраноѝа и власѝиѝиѝоѝа* (стр. 40–118) ауторка полази од дидактичко-методичких концепција проучавања културе и цивилизације, смештајући их у временске оквири према њиховој доминацији у одређеном периоду. Тако је културно-историјско-фактографски приступ био карактеристичан за шесту и седму деценију XX века, комуникацијски оријентисан приступ карактерише две наредне деценије (од, оквирно, 1970. до 1990), док се почеци интеркултуралног приступа бележе од почетка последње деценије XX века, а његов развој од почетка XXI века. Периодизација је, како ауторка наглашава, условна с обзиром на то да у неким периодима коегзистирају различите – старе и „надолазеће“ – концепције.

Један од основних разматраних проблема јесте прогресија садржаја из области културе. Она треба да прати прогресију језичких садржаја, односно прогресију овладавања језиком, па се на предшколском нивоу уче песмице, игре, бајке, басне и сл., док се на вишим нивоима учења страног језика помера и ниво комплексности културних и цивилизацијских садржаја. Стога ауторка у анализи уџбеника прати и дистрибуцију категорија садржаја из области културе по разредима.

Други проблем који је занимљив са више аспеката јесте појава предрасуда, клишеа и стереотипа, али и могућност откривања њихових узрока. Како ауторка наводи, Јовић (1982) у том смислу истиче да је *сваки уџбеник идеолошки уѝемељен*, и да већ и сам избор садржаја може бити идеолошки утемељен (64).

Четврто поглавље, *Уџбеници њемачкоѝ језика за основну школу од ѝоловице 20. сѝ.*, садржи опис уџбеничког корпуса, односно уџбеничких комплекса од 1950. до 2007. као и услове њиховог настанка. Хронолошки су, у форми табеле, излистани основни подаци: раздобље у којем су уџбеници коришћени, наслов, разреди којима су намењени и издавачи уџбеника. После оваквог одређивања корпуса, наредно поглавље представља и образлаже методологију истраживања (137–148). Најављује се коришћење методе анализе садржаја, са образложењем примене и квантитативног и квалитативног приступа, а с обзиром на саму природу анализираних садржаја од којих су неки експлицитно исказани, док су неки само имплицитно присутни. Као основни критеријум класификовања садржаја јавља се разликовање *макросѝрукѝурних* (на натперсоналном нивоу) и *микросѝрукѝурних* садржаја (ко-

ји се односе на свакодневни живот припадника једне културе). Макроструктурни садржаји укључују следеће категорије: географска обележја, историја, политика, економија, друштво, васпитно-образовни систем, наука и техника, уметност, медији, национални спорт. Микроструктурни садржаји обухватају категорије породице, школе, рада, слободног времена, становања, јела и пића, одевања, свечаности и обичаја, карактеристичних особина и опхођења према другима, саобраћаја.

Шесто поглавље, *Слике сѝраноѝа и власѝиѝоѝа у основношколским уџбеницима њемацкоѝ језика*, садржи резултате анализе. Испитан је квантитативни удео културно-цивилизацијских садржаја у уџбеницима, а резултати анализе сумирани су у виду графикона. Даља анализа, која утврђује удео садржаја о полазној и садржаја о циљној култури, показује јасну тенденцију повећавања садржаја из области циљне културе и опадања обима садржаја везаних за полазну културу.

Следи утврђивање односа заступљености макроструктурних и микроструктурних садржаја. Показује се да се уџбеници све више концентришу на ниво појединца, а све мање на надперсонални ниво.

Однос макроструктурних и микроструктурних елемената који се тичу полазне и циљне културе ауторка сумира у следећем закључку: „[п]остоје сличности у тенденцијама дистрибуције макроструктурних и микроструктурних садржаја у подручју циљне и полазне културе и цивилизације“ јер прве две серије уџбеника (из 6. и 7. деценије XX века) циљну културу приказују на основу макроструктурних садржаја, а полазну на основу микроструктурних. Новије уџбеничке серије (од треће до пете анализиране, тј. од 1970. наовамо) – „готово се искључиво концентрирају на циљну културу и цивилизацију“ и то углавном кроз микроструктурне садржаје (157).

Будући да користи прецизно одређен корпус и јасно утврђене категорије садржаја, ауторка у истраживању добија прецизне квантитативне показатеље који су међусобно упоредиви по унакрсним параметрима. Због тога закључци анализе, комбиновани са квалитативним приступом, доводе до занимљивих контрастирања која се могу спровести на више нивоа. Ради илустрације наводимо само два примера: приказивање историјских и породичних садржаја у циљној и полазној култури, и у различитим периодима.

Историјски садржаји, утврђује ауторка, у серији из 6. деценије XX века концентрисани су у уџбенику за 8. разред. У уџбеницима овог доба, историјска компонента приказана је на следећи начин:

„jugoslavenski udžbenički 'likovi' putuju kroz prošlost zemalja njemačkoga govornog područja... U prezentaciji povijesti (6,1452%) uočljiv je kronološki slijed iznošenja događaja koji kreće od srednjeg vijeka do poslijeratnog razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata. Pri tom se veći naglasak stavlja na srednji i novi vijek, dok je novija prošlost zanemarena. (...) [O]d događaja iz bliske prošlosti prisutan je samo Drugi svjetski rat. Ruševine u Berlinu govore o posljedicama rata za Njemačku, a Berlinčanka Luise ustvrđuje da su Nijemci sami krivi za takvo stanje.

Vrlo emocionalnu osudu krivaca za strahote Drugoga svjetskog rata iznose jugoslavenski likovi navodeći okrutnosti fašista u Jugoslaviji. U tom se kontekstu ne govori o Nijemcima, već isključivo o fašistima. Time je izbjegnuto pripisivanje kolektivne krivnje za rat Nijemcima.“ (160)

У уџбеницима коришћеним у осмој деценији XX века, историја је заступљена са само (0,3394%) и приказана је кроз народноослободилачку борбу против фашизма, али овога пута из *џерсејектџиве џојединца* и у контексту превазилажења *контџрасџирања џриџадника џолазне и циљне кулџуре*. У једној лекцији, главни `лик` је Дитеров дека који је пришао партизанима на територији Југославије. Он добија писмо од Марка, свог ратног саборца, из околине Загреба. На фотографији је и Фриц Клајн, друг Дитеровог деде, у партизанској униформи. Занимљив је дијалог деде и Берта (другог унука), у којем Берт коментарише оружје на слици, на шта му деда одговара: „Womit sollten wir den kämpfen? Wir hatten am Anfang nichts Besseres“ (218).

За разлику од ових уџбеника, уџбеници из последње деценије XX века (у којима је за историјске садржаје одвојено 0,4221% простора) приказују историју земаља немачког говорног пдручја, Немачке и Аустрије, али не помињу најзначајнији догађај за Немачку у блиској прошлости – уједињење. Нагласак је, констатује ауторка, на аустријској историји, али опет са веома мало података: долзак Хрвата у Бургенланд, пораз Турака, Марија Терезија, а краљица Сиси приказана је само на портрету, без објашњења. Историја Немачке ограничава се на развој градова (нпр. средњовековно средиште Минстера), док су године почетка и завршетка Првог светског рата обележене на истом времеплову на ком су временски одређене смене модних трендова и године проналазака (259). Међутим, у тој серији појављују се историјске слике „властитога“ с обзиром на крупне промене на просторима бивше Југославије и у самој Хрватској, што ауторка бележи као „једино комплексније тематизирање повијести“ у уџбеницима датог периода (264).

Промењен друштвено-политички оквир и трансфер „полазне културе“ са југословенске на хрватску резултира и представљањем географских обележја и природних лепота које се, наравно, у новим серијама уџбеника односе на Републику Хрватску. Ови садржаји заузимају 4,4280% уџбеничког материјала, а ауторка утврђује да су дати из туристичке перспективе, са бројним „украсним придевима“, често и у форми слогана:

Dalmatien ist immer attraktiv und interessant; Kroatien ist (...) ein ökologisches Paradies im Herzen Europas; Ein kleines Land für einen großen Urlaub; Heiße Sommer, klares Meer, viele Naturschönheiten und zahlreiche Denkmäler sind Urlaubsziele vieler Touristen. Aus dem Meer tauchen große und kleine Inseln auf. Mit unzähligen Buchten, Fischerdörfern, Siedlungen und Städten ist Dalmatien einzigartig. (261–263)

За разлику од претходних – макроструктурних – елемената, тема породице припада микроструктурним садржајима, али, како се показује, и они се

умногоме мењају током времена. Уџбеници из 6. деценије прошлог века породици и породичном животу дају 6,240% простора. У њима ученици прате доживљаје загребачке породице Браун, чији су чланови у интерпретацији аутора уџбеничке серије добили немачко презиме, имена и надимке: деца су Kätchen и Klaus. Мајка је представљена као узорна домаћица, увек с кеџељом, а отац – сходно слици тога доба – изван куће ради, а у кућном простору углавном чита новине у фотељи (191).

У уџбеницима с краја XX века представљене су, поред породица које су стално настањене у Хрватској, и хрватске породице које живе у Немачкој. Једна од њих се спрема за одмор на Јадрану, а друга се сели назад у домовину. Приметно је да су родитељи приказани као попустљивији него раније, али и да у једној од породица, док кћер помаже у припремама за селидбу, син има прилично повлашћен положај јер одлази да се поздрави са друговима. Састав породичне заједнице не подразумева више оба родитеља и децу; у једној илустрацији породица је приказана као *оркестар* чији је диригент *мајка*, а отац није поменут.

После изношења резултата анализе, следе потпоглавља у којима се квантитативно и квалитативно *дијахронијски* упоређују слике страног и властитог кроз све анализирание уџбеничке серије. У *Закључку* ауторка истиче да су уџбеници од 1950. до 2007. утемељени у два потпуно различита приступа проучавању културе и цивилизације – „културноповијесно-фактографском и комуникацијски оријентираном“ – и да се у том раздобљу јасно издвајају две генерације уџбеника: старија (од 1950. до, оквирно, 1970.) и новија (од 1970. надаље). На крају су дате импликације истраживања за научно проучавање ове тематике, али и за наставу, као и препоруке за одабир садржаја и листу питања и смерница за структурирање и евалуацију културних и цивилизацијских елемената. Управо та широка применљивост – и у науци и у настави – чини посебну вредност ове монографије.